

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
 אב"ד פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל

ביאורים וחידושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"א

א. מצות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות. שנאמר: ושבתה הארץ שבת לה', ונאמר: בחריש ובקציר תשבות. וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור.

א. איסור חרישה

מלשון רבינו ז"ל יראה דס"ל דפסוק דבחריש ובקציר תשבות מדבר בשביעית. וידוע דנחלקו בזה ת"ק ורבי ישמעאל, דלת"ק מיירי בשביעית, ולומדים מזה לאסור חרישה דערב שביעית (שדה לבן מפסח, ושדה אילן מעצרת.), ור' ישמעאל סובר דתוספת שביעית היא הלכה למשה מסיני, ומקרא זה מדבר בשבת ובא להתיר קציר העומר בשבת. ע"ש. והנה הרמב"ם ז"ל בריש פ"ג כתב דשלושים יום סמוך לשביעית אסורה עבודת הארץ הלכה למשה מסיני מפני שהוא מתקנה לשביעית, וידוע דהוא כר"ג ובית דינו במר"ק (ג' ע"ב וד' ע"א) דס"ל כר' ישמעאל שזו הלכתא, ולמדו מניסוך המים שאינו נוהג אלא בזמן שביט המקדש קיים. ולפני כן אמרו בגמרא שם, כי אצטריך הלכתא לר' ישמעאל וכו' ע"ש. ונמצא דהוא פוסק כר' ישמעאל שהפסוק דבחריש ובקציר ותשבות לא קאי על שביעית אלא על שבת בראשית, וא"כ איך כתב כאן ללמוד מזה מצות עשה לשבות בשביעית, כן הקשה הגרעק"א ז"ל בתוספותיו על המשנה (בשביעית פ"ב מ"ב), והוסיף דבהלכות תמידין ומוספין (פ"ז ה"ד) פסק דמותר לקצור העומר בשבת כמו שלמד ר' ישמעאל מהאי קרא, ואיך הביאו כאן על שביעית, וע"ש שנשאר בצ"ע. (והובא בגליון הרמב"ם הוצאת הר"ש פרנקל נר"ו).

וכבר הקשה כן מהר"י קורקוס ז"ל על הרמב"ם כאן, והוסיף בזה, וכ"ש דאפילו לר"ע לא מיירי בשביעית גופא, אלא בתוספת שביעית כאשר נתבאר, וא"כ פסוק זה לא

שייך הכא כלל, וע"ש שהאריך לתרץ בזה כמה תירוצים ואביא תורף דבריו ז"ל, בראשונה כתב שרבינו ז"ל ס"ל כר"ש (פ"ב מ"ב) שכתב דחרישה בשביעית אסורה מן התורה, ואע"ג דממעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן לה, ואחר שהביא ראיות להוכיח דבר זה, כתב ומעתה לכך כתב רבינו פסוק זה כאן להודיענו שאיסור חרישה בשביעית אסורה מן התורה, והלכתא גלי לן דבכלל ושבתה הארץ היא, (ר"ל דאי לאו דבשביעי' אסורה החרישה מה"ת איך נאסרה מהלכתא ערב שביעית). והסמיך אותה רבינו לפסוק זה שנזכר בו חרישה בפירוש עכ"ל.

והנה צ"ל דב"ק דאם רוצה הרמב"ם ז"ל להשמיענו שמלאכת חרישה יצאה מכלל דכיל הרמב"ם ז"ל בהלכה ב' שם, דאינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או וכו'. וכן להלן בה"י כתב וז"ל שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו עכ"ל. א"כ היה לו לכתוב את זה להלן במלאכות, ובמקום שכתב שרק זריעה וקצירה ותולדותיהן, יפרש ויאמר דחרישה ג"כ אסורה מן התורה, ובפרט שבהלכה ד' מנה את החרישה בראש המלאכות האסורות מדרבנן, וע"ש בדברי מהר"י קורקוס ז"ל שנדחק לחלק בין חרישה לחרישה, ולמה לא יפרש לנו הרמב"ם ז"ל שם את הדבר הזה בהדיא ולמה יסמוך על רמז כזה, ולא במקומו. וצ"ל לשיטתו של מהר"י קורקוס ז"ל, דאיסור חרישה הוא איסור עשה ולא איסור לאו. אלא דקשה לי בזה מ"ש הר"מ באותה הלכה (ה"א), וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנא' וכו' עכ"ל, ומשמע דהא בהא תליא. ועוד נשוב לזה בעה"ו.

עו"כ שם לתרץ, דכו"ע מודו דמלת "חריש" לצורך חרישה בשביעית גופה הוא דאתא, וכ"כ בתוס' דלא מייתר לר"ע אלא תיבת "בקציר" אילנות, תיבת "בחריש" אצטריך למיסר חרישה בשביעית מדאורייתא, אלא דס"ל לר"ע כיון דבקציר אתא לתוספת, בחריש נמי לתוספת, ואפשר דגם ר' ישמעאל מודה דבחריש בא לאסור חרישה בשביעית, וייתורא דבקציר הוא דדרוש לקציר העומר שדוחה שבת, וע"ש עוד מ"ש בזה. עו"כ שם דאפי' נימא שר' ישמעאל דורש כל הפסוק לעומר בשבת, אנו לא פסקי' בזה כוותיה אלא כר"ע דהלכה כר"ע מחבירו וראוי לקיים דבריו בכל מה שנוכל, ולא פסקי' כר' ישמעאל אלא דתוספת שביעית אינה מהפסוק הזה אלא הלמ"מ, אבל נקטי' דבחריש לחרישה בשביעית הוא דאתא, וע"ש עוד מזה.

והנה דעת לנבון נקל שהתירוצים הללו הם לשיטתו דמהר"י קורקוס ז"ל דס"ל בדעת הרמב"ם ז"ל דגם חרישה אסורה בשביעית מן התורה, אבל לדעת החולקים על זה וס"ל דלהרמב"ם אין איסור חרישה בשביעית אלא מדרבנן וכדלהלן, לא נוכל לפרש

כן בדעת הרמב"ם ז"ל, אלא כמ"ש אח"כ שם דכבר כתבתי פעמים רבות (כלי המקדש פ"ו ה"ג וש"נ) שאין רבינו מדקדק בראיות ובדרשות הפסוקים, ואע"פ שנדחת הראיה כותב אותה רבינו, כיון שהדין דין אמת מסמיך אותו רבינו ז"ל על הפסוק היותר מבואר עכ"ל.

וכבר כתבתי דגם לדעת הסוברים שהרמב"ם ז"ל סובר שחרישה אסורה מן התורה, קשה לבאר שהביא הפסוק דבחריש ובקציר תשבות ללמד שחרישה אסורה מן התורה, שזה לא מקומו כלל, וגם אינו רגיל להביא דבר יסודי וחשוב בדרך הרמז, ועוד דרבים הם הסוברים בדעת הרמב"ם ז"ל שגם חרישה אינה מדאורייתא, ואשר ע"כ הפירוש האחרון שכתב מהר"י קורקוס ז"ל עיקר, דעיקר הלימוד הוא מושבתה הארץ, והביא פסוק זה דכפשוטו נראה דמיירי בשביעית ומדבר על מלאכות השדה, וכאילו בא לבאר לנו מה היא השביתה שעליה צייתה התורה בשביעית.

שו"ר להרב מראה"פ על הירושלמי ריש מסכת שביעית (ד"ה עד אימת) שכתב דמ"ש במשנה עד אימתי חורשין ערב שביעית הוא אליבא דר"ע דדריש בחריש ובקציר לתוספת שביעית, אבל לר' ישמעאל תוספת שביעית, הלמ"מ, והפסוק בא להתיר קציר העומר בשבת, ויש נ"מ ביניהם לענין שביעית, דלר"ע לוקה על חרישה כמ"ש התוס' במו"ק (ג' ע"א), ולר' ישמעאל לא לוקין. וע"ש שכתב עוד, והקשה על הרמב"ם ז"ל שהביא קרא דבחריש ובקציר תשבות וכו"ל. ועוד דבהדיא פסק כר' ישמעאל בהל' תמידין ומוספין (פ"ז ה"ו) דנקצר גם בשבת, דלר"ע רק הקרבתו היא שדוחה שבת, ותירץ דאינו לומד עשה מהפסוק הזה אלא מושבתה הארץ, אלא שבא ללמד דכמו בפסוק זה (בחריש ובקציר תשבות) דמיירי בשבת, ושם נכללים כל העבודות בכלל השביתה דשבת, הה"נ בשביתה שביעית דכוללת כל העבודות, לעבור עליהן בעשה דושבתה הארץ. וכמ"ש בתו"כ (פ' בהר) נאמר שבת לה' בשבת בראשית כך בשביעית וכו' שדך לא תזרע וכו' כל מלאכות שבשדך וכו', נמצא דמה שעובר בעשה על חרישה ושאר עבודות בשביעית נלמד משבת, וכו', ומה שאין לוקין כי אם על זריעה וקצירה וכו' נלמד ממו"ק שם, ובשאר מלאכו' כ' הרמב"ם מכין אותו מכת מרדות, וה"ט משום דאין בהם לאו, עו"כ שם לחלק בין היכא שכופין לקיים מ"ע דמלקין אותו עד שתצא נפשו, ובין מי שעבר על עשה, וכמ"ש ריב"ש (סי' צ'), וע"ש שהוקשה לו על מ"ש דכל העבודות אסורות בעשה, מ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"א ה"י) שאין אסור מה"ת אלא אותן ב' אבות ושתים תולדות. ותירץ דר"ל דאין בהם איסור לאו מה"ת כי אם מדבריהם, אבל עשה דושבתה הארץ יש בכל המלאכות שהן לתיקון הארץ. ודברים שלא יפסידו האילנות התירו אפילו בשביעית, וכמ"ש (הרמב"ם פ"א שם) מהלכה זו ואילך. וע"ש שהוסיף דחרישה אסור מהתורה גם בתוספת שביעית בזמן שבית

המקדש קיים, אבל זיבול וכדו' אע"פ שגם הוא בעשה, אינו אסור התוספת שביעית, אפילו בזמן בזמן שביהמ"ק היה קיים. עכת"ד.

והנה מ"ש הרב מראה"פ דעשה דושבתה הארץ כולל כל העבודות לעבור עליהן בעשה. לכאורה יש לו בסיס מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"א ה"ב, אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה וכו', ובסוף הלכה ג' כתב אבל על שאר התולדות שבעבודות הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה, אינו לוקה עליהם עכ"ל, והיה מקום לדייק ולומר מילקא הוא דלא לקי עליהם, הא איסורא דאורייתא מיהא איכא, והיינו שיש בהם איסור עשה לשיטתו דמראה"פ, שהעשה כולל כל העבודות של הקרקע, דאם אין בהם איסור כלל היה לו להרמב"ם ז"ל לכתוב אינו אסור מן התורה אלא הזריעה והקצירה וכו', ומדלא כתב כן אלא כתב, אינו לוקה מה"ת, משמע דלא בא לאפוקי אלא מלקות בלבד, והיינו טעמא מפני שאינן בלאו אלא בעשה, ומ"ש הרמב"ם ז"ל שם, אבל מכין אותו מכת מרדות הוא משום שעבר על העשה וכמ"ש הרב מראה"פ וכנ"ל.

ואולם האמת יורה דרכו דגם פשטות דברי הגמרא במ"ק (דף ב' ע"ב וג' ע"א) לא משמע כן, וגם בדברי הר"מ ז"ל אינו משמע כן, ולא אשתמיט שום אחד מהפוסקים המפורסמים לומר כן. דכולם נוקטים בפשיטות דכל המלאכות מלבד זריעה וזמירה וקצירה ובצירה הווי דרבנן, ורק בחרישה ובנטיעה נחלקו בזה ראשונים ואחרונים, אם הם דאורייתא או דרבנן. ולא עלה על לבם לומר שכל העבודות הן דאורייתא רק שאינו לוקה עליהן. ועוד נשוב לזה להלן בעה"ו.

וגם מ"ש הרב מראה"פ ז"ל לדמות שביעית לשבת, ולומר דכמו שבעשה דשבת נכללין כל העבודות בכלל השביתה, ה"נ בעשה דשביעית נכללין כל העבודות לעבור עליהן בעשה. וסמך דבריו על התוספתא דתורת כהנים וכנ"ל.

אחר המחילה רבה מהדר"ג, אין הכרח מכל זה, דגם בשבת גופה דאמרינן שהעשה דשביעת שבת כולל המלאכות כולם, מ"מ אינו כולל אלא המלאכות האסורות בשבת מן התורה, אבל זה ברור ופשוט שאם יעשה איזו מלאכה שאינה מט"ל מלאכות האסורות, ודאי דלא עבר גם על עשה דשביעת שבת, וכגון אחד שירים שולחנות וכיסאות ושאר מטלטלין מחדר לחדר בתוך ביתו ויטייגע בהם, דאין בזה איסור מלאכה, האם ס"ד שיעבור על עשה דשביעתה, כי לא שבת ולא נח. ויותר מזה אם יעשה אדם איסורים דרבנן שגזרו בהם משום שבות, היעלה בדעת לומר שעבר על עשה דשביעת שבת. אלא ודאי דעשה דשבת כולל רק אותם מלאכות שאסרה תורה

בלאו ועובר עליהם גם בעשה, וה"נ בעשה דשביעית שכל מה שאסור בלאו שעובר עליהם גם בעשה, והוי דומיא דשבת ממש, דשני העשין כוללים כל מה שאסרה תורה בלאו באותו הענין. וזה מדוקדק יפה בלשון הרמב"ם ז"ל שם (ה"א) שסיים בה, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל עשה ועבר על לא תעשה שנא' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, עכ"ל. הרי הדבר כמו מפורש בלשונו ז"ל דמבטל עשה ע"י שעבר בלא תעשה, אבל מלאכה שאין בה לא תעשה, גם עשה לא חל עליה.

והדברים מבוררים בגמ' דמו"ק שם (ג' ע"א) דאיתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר לוקה וח"א אינו לוקה, לימא בדרי' אבין א"ר אילעא פליגי, דאמר כל מקום שנא' כלל בעשה ופרט בלא תעשה, אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל, מ"ד לוקה לית ליה דר' אבין א"ר אילעא, ומ"ד אינו לוקה אית ליה דר' אבין א"ר אילעא. ופירש"י ז"ל, כלל בעשה וכו', כגון הכא דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, פרט, היינו לא תעשה, עו"כ שם רש"י אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל, ואע"ג דכתיב כלל בתריה וכו', אין לו דין דכלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו, דאמר אי אתה דן אלא כעין הפרט, דמרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינינן ליה בכלל ופרט, הואיל ונשתנה משאר כלל ופרט וכלל, אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט, הני אין מדאחרינא לא. עכ"ל. ור"ל דמ"ד לוקה לא ס"ל כרבי אבין, אלא סובר דחשיב גם זה ככלל ופרט וכלל, ודנים כעין הפרט, ומרבינן גם חרישה וכיו"ב וע"כ לוקה עליה. אבל מ"ד אינו לוקה לא חשבינן זה לכלל ופרט וכלל, אלא לכלל ופרט בלבד, ואמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט. והני ארבעה דוקא, מידי אחרינא לא, עכ"פ אנו רואים שהעשה כולל רק מה שיש בו לא תעשה, רק נחלקו אי חשיב כלל ופרט וכלל ומרבינן גם הדומה לפרט, או דהוי רק כלל ופרט לא מרבינן מידי, והואיל וקי"ל דאינו לוקה אלא על הארבעה, (אבל חרישה גם למ"ד שיש בה איסור תורה, מודה דאין לוקין עליה). נמצא דאין בכלל אלא מה שבפרט בלבד, והן הן דברי הרמב"ם, ולא כמ"ש מראה"פ.

וגם אחר שדחתה הגמ' להנחה זו ואמרו דכו"ע לית ליה דרבי אבין וכו' ומ"ד אינו לוקה אמר לך, מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימר דאהני תולדות הוא דמחייב אתולדא אחרינא לא מיחייב, ע"כ, מ"מ נשאר הדבר ברור דהעשה כולל רק מה שנאסר בלא תעשה, לכל א' כדאית ליה, והואיל על הנך ב' אבות ושתי תולדות, כמבואר ברמב"ם ז"ל שם להדיא, א"כ פשוט דגם איסור עשה לא חל אלא אשני אבות ושתי תולדות שלהם ותו לא, וזה ברור בעה"ו.